

бирокупатске демократије. Најдубље корене бирокупатције аутор види у објективним условима, а пре свега у економској заосталости, постојању ситно-сопственичке стихије и нестабилној међународној и унутрашњој ситуацији. Ово је далеко од схватања бирокупатције и бирокупатизма као неизбежне фаталности јер су, како подвлачи аутор, „општи услови и узроци који су родили бирокупатизам постепено елиминисани“ (с. 183), а бирокупатција је управо тек тада преовладала. Такав сложен приступ је омогућио да се на превазилажење деформација и гледа са узимањем у обзир свих како објективних тако и субјективних фактора који на тај развој утичу.

У сумарном приказу политичких система источноевропских земаља привлачи пажњу врло функционална периодизација њиховог развоја и изврсно уочавање неких општих карактеристика политичких институција у њима. Штета је што ова занимљива разматрања нису даље развијена.

Поглавље посвећено политичким системима земаља у развоју је методолошки утолико различито од ранијих јер се анализа не врши кроз пример једног политичког система. Такав прилаз је довео аутора до врло занимљивог, мада крајње условно, даљег разврставања ове групе на пет мањих подгрупа и то: малобројне традиционалне апсолутне монархије, парламентарне демократије новог типа, парламентарне демократије псеудокласичног типа, групу земаља у тражењу адекватнијих облика политичке организације (овде су и војно-револуционарне диктатуре) и реакционарне полуфашистичке диктатуре.

У оквиру овако постављеног система аутор са пуно инвенције проналази карактеристичне примере и отвара низ значајних проблема. Ово задње нарочито важи за утлогу војске у посматраним политичким системима. Иако су разматрања аутора само указивање на овај проблем мислимо да би ово свакако ваљало посебно подвући, с обзиром на најновија политичка кретања.

Приказана садржина омогућава па и обавезује да се на крају још једанпут потврди у целини потпуно повољан утисак који приказана књига оставља. Темелји оваквог утиска леже са једне стране у изванредној актуелности наведене материје и са друге у готово максималној функционалности публикације у односу на постављени циљ. И једно и друго су квалитети који јако често недостају објављеним радовима из ове области, чак и онда када су уџбеничког карактера. Књига представља један нада све смео покушај да се једна огромна сума знања и заблуда, теорија и доктрина, факата и судова у њима повеже у један конкретан систем. Сигурно је да такав покушај мора да изазове врло дисхармонична реакција. Ово би уосталом само користило иницирању стваралачке критике која не би била само пука негација остварених резултата него и организован напор усмерен ка конструктивном превазилажењу постигнутог. Укратко, рад који је пред нама није ни савршен ни потпуно завршено па чак ни најбоље дело самога аутора али је једна несумњиво вредна и достојна пажње књига.

Др. Александар Фира

Harold Berman: *TALKS ON AMERICAN LAW*, New York, 1961, Random House, 235 pp.

„Разговори о америчком праву“ представљају збирку предавања која су преко радија одржали професори Харвардског правног факултета и која су била намењена иностранству. Због великог интереса ова предавања су касније објављена.

Први чланак написао је сам уредник ове збирке Х. Берман. Он се односи на историске корене америчког права. Иако и енглеско и америчко право имају исте изворе, америчко право се развијало у другим условима и због тога има извесне специфичности које га чине различитим од енглеског права. То је на првом месту федерализам кроз који се преламају односи држава, кроз који се врши унификација права на ширем плану и који баца посебну светлост на сложене односе који чине правни механизам САД.

Под насловом „Функције судије“ Деусон (J. Dawson) је указао на активну улогу америчког судије у стварању права (стварање кроз примену). Иако се често чују приговори да *common law* неправилно проширује овлашћење судија, аутор подвлачи да је судија у англосаксонском систему везан прецедентима и да је то један од начина да се ограничи његова овлашћења приликом доношења пресуде. Аутор такође указује на многе проблеме везане за немогућност коришћења огромног броја књига у којима се објављују прецеденти. У САД се такође доноси велики број закона из свих области права а паралелно коришћење прецедената обезбеђује боље функционисање правосуђа. Сем тога, искључиво ослањање на закон не гарантује да ће нове ситуације које живот непрекидно ствара моћи да нађу своје одговарајуће место, тако да се та празнина управо изванредно попуњава искуством из раније пресуђених случајева.

Фулер (L. Fuller) и Каплан (B. Kaplan) дали су осврт на амерички грађански и кривични поступак и на улогу пороте у америчком систему правосуђа. Каплан сматра да је порота преживела, нарочито кад су у питању компликовани случајеви из грађанског права и да би је због тога требало укинути. Пороту треба гледати као историску категорију која у данашњим условима веома компликованог живота нема оправдање. Њено постојање отежава рад суда, поскупљује трошкове поступка и чини да се број нерешених случајева из дан у дан повећава.

Хол (L. Hall) у чланку под насловом „Право оптуженог у кривичним случајевима“ указао је на заштиту коју амерички систем пружа оптуженом. Основно право заснива се на уставној одредби *due process of law* (прописани законски поступак). Затим, оптужено лице има право неповредности приватног живота (*right of privacy*), према коме „нико не може да врши неразуман претрес стана, имовине и докумената оптуженог“ (међутим, шта је *reasonable* фактичко је питање). Прислушкивање телефонских разговора и тако добијени докази сматрају се противправним. У америчком систему правосуђа лице може бити затворено једино „ако постоје озбиљни разлози да је извршило кривично дело“. Оптужено лице може да се пусти из затвора уз јемство, изузев ако је реч о кривичном делу за које се предвиђа смртна казна.

О улози Врховног суда САД у америчком систему правосуђа чланак је написао Фројнд (F. Freund) и подвукао да је улога суда трострука: да обезбеди супремацију Устава, да осигура једнообразно тумачење савезних закона и да решава спорове између држава-чланица федерације. Анализирајући ове улоге суда аутор истиче да у случају сукоба између држава Врховни суд САД врши улогу сличну оној коју има међународни суд. Функције које Савезни врховни суд има као уставни суд су свакако најсложеније. Међудржавни промет робе спада у област која се регулише савезним прописима. Међутим, шта се све подразумева под „међудржавним прометом“ одређује Врховни суд САД.

О уставним правима слободе говора чланак је написао Фишер (R. Fisher), у коме се осврнуо на два суђења члановима комунистичке партије САД и на њихово позивање на први амандман Устава којим се грађанима САД гарантује слобода говора. Међутим, аутор сматра да држава мора у интересу других својих грађана да повуче линију и да интервенише у случајевима када се слобода говора претвори у средство „за обарање вла-

сти“, јер у тим случајевима та слобода представља „јасну и непосредну опасност“ за амерички друштвени систем.

Иако је прошло више од деведесет година од када је ропство у САД званично укинато, питање положаја америчких црнаца на југу САД још увек представља један од најтежих проблема ове земље. Сатерленд (A. Sutherland) у чланку под насловом „Уставно право националних мањина у САД“ своју главну пажњу усмерава на ово питање. Иако су црнци били неопходна радна снага на огромним плантажама југа, САД су убрзо после довођења црнаца увиделе да је то било погрешно. Конгрес је 1808 донео закон којим се забрањује сваки даљи увоз црнаца. Трговање робовима се 1820 проглашава за гусарство за које се предвиђа смртна казна. После Грађанског рата 1861 доносе се три уставна амандмана: XIII-тим (из 1861) укида се ропство; XIV-тим (из 1868) сва лица рођена или натурализована на територији САД проглашавају се америчким грађанима; XV-тим амандманом (из 1870) проглашава се право гласања грађана без обзира на њихову расу, боју или претходно ропство. Пред Савезним врховним судом појавио се 1896 проблем решавања случајева употребе посебних возова од стране црнаца на основу доктрине *equal but separate* (једнаки али одвојени). Суд је стао на становиште да је ова доктрина у складу са уставним начелима. Ова одлука суда била је на снази све до 1954 када је Врховни суд САД укида и сматра да је у новим условима неодржива. На питање зашто Конгрес не делује више у смислу десегрегације (путем доношења закона и њиховом применом), аутор напомиње да је и у САД већ било таквих предлога али да се стало на становиште да је боље ићи опрезније и постепено решавати овај сложени проблем.

У вези са радним правом у САД Кокс (A. Cox) истиче да је главни предмет изучавања ове гране права положај радног човека у САД. Синдикати у које су радници почели да се организују крајем XIX в. играју важну улогу у решавању проблема који се јављају између радника и послодаваца. Главни циљ синдиката је борба за повећање надница и у тој борби радници се користе штрајком, бојкотом и мирним демонстрацијама. Све до доношења савезног Закона о радним односима (1935) право није штитило синдикате тако да се на чланство у синдикатима гледало са много подозрења. Доношењем поменутог закона ситуација се знатно поправила јер на основу закона послодавци су дужни да са синдикатима преговарају о платама, радном времену и другим условима рада. Треба напоменути да је 1947 донет Тафт-Хартлијев закон којим су неке врсте штрајка, као и масовне мирне демонстрације стављене ван закона. У случају да спор између радника и послодаваца прети да угрози националну безбедност, као што је запретио штрајк у челичанама 1959, Тафт-Хартлијев закон даје право председнику САД да на основу судске одлуке одложи штрајк за осамдесет дана.

Приказ рада трговачких друштава и права које регулише њихово пословање дао је Лос (L. Loss). Трговачко акционарско друштво (*corporation*) је најпознатија форма кроз коју се врши улагање капитала и оно чини основну полугу на којој почива привреда САД. Свака држава САД сама доноси прописе којима се регулише рад трговачких друштава. Федерација регулише међудржавни и спољно-трговински промет. Најлибералније прописе о оснивању компанија има држава Делавер, која се у том погледу сматра као Лихтенштајн или Луксембург у Европи. *Blue sky laws* су закони којима се регулише промет акција и других хартија од вредности. Највећи број трговачких друштава у САД су приватна, иако тај термин не одговара сасвим (примера ради, аутор наводи Америчку телеграфску-телефонску компанију која је „приватна“ иако има преко два милиона акционара). Осигуравајућа друштва такође играју велику улогу у америчком животу. Скоро нема грађанина САД који не уплаћује премије осигурања за живот, здравље, против пожара, несреће на послу, аутомобилске несреће и сл. Сва ова осигуравајућа друштва нису „приватна“ у

смислу приватне својине каква је постојала почетком и средином XIX века. Аутор упозорава да о овим специфичним категоријама америчке приватне својине треба водити рачуна.

У чланку под насловом „Правна професија“ Грајсволд (E. Griswold) подвлачи да правна професија у САД има далеко значајнију улогу у друштвеном и привредном животу земље него у било којој другој земљи у свету. У САД постоји око 200 хиљада правника од којих се велики број бави адвокатуром. Специјализација адвоката је велика и често се креће у правцу не само специјализације по струкама (пореско право, породично, трговачко, итд.) него и у правцу заступања само туженика или тужитеља. Две трећине америчких адвоката има своје канцеларије, док једна трећина ради у адвокатским предузећима (тзв. *law firm*), од којих неке, нарочито у великим градовима, имају по сто и више адвоката. За адвокатске услуге не постоје тарифе као у многим земљама него се оне слободно уговарају између адвоката и његовог клијента и најчешће се процентуално одређују према вредности спора. Овакав систем изазива велике приговоре нарочито због тога што се несавесни адвокати могу да служе свим средствима да би добили парницу. Међутим, аутор закључује да су злоупотребе ретке а да овакав систем подстиче адвоката да се максимално заложује за свог клијента.

О правном образовању у САД чланак је написао Каверс (D. Cavers). Најпознатији правни факултети у САД су Harvard, Yale, Columbia и Stanford. Настава траје три године после чега се добија диплома (*B. L. Bachelor of Laws*). На Харвардском факултету који је свакако најпознатији и најстарији правни факултет у земљи на свим годинама постоји укупно око 1.600 студената са 50 сталних професора и библиотеком од преко милион књига. Школовање је доста скупо (једна година на Харвардском факултету стаје око 2.500 долара) и углавном то носе родитељи студента или сам студент допунским запослењем. Врло мали број студената прима стипендије. Међутим, финансиских проблема нема јер после прве године, нарочито ако студент покаже добре резултате, он има право на позајмицу коју му даје Факултет. Студенти су заинтересовани за добар успех јер им боље оцене на Факултету пружају преимућство у бољем запошљавању.

Кратак осврт на међународно јавно право дао је Кац (M. Katz), указујући на многобројне споразуме (билатералне и мултилатералне) које су САД ратификовале и који представљају најважнији извор међународног јавног права. Међу свим тим споразумима Повеља ОУН заузима најзначајније место. САД су чланице Међународног суда правде у Хагу али су ову надлежност прихватиле са резервом, према којој овај суд решава све спорове у којима су САД једна од странака, изузев оних за чије је решавање надлежан амерички суд. Питање оцене надлежности решавају саме САД. Аутор сматра да је ова резерва супротна духу међународног права и да би било много боље оставити Међународном суду да реши питање надлежности односно да оцени да ли спор долази у његову надлежност или не.

Уредник ове збирке Х. Верман је аутор чланка „Филозофски аспекти америчког права“. Он сматра да би било неправилно говорити о „америчкој“ правој филозофији, због тога што у САД постоје многи правци и често противречна гледишта. Једни заступају теорију природног права, други су позитивисти, затим постоје историска, социолошка и др. школе. Многи не припадају ни једном филозофском правцу јер је америчко право, као и енглеско, емпириско по методу, право које тражи практична решења без ослањања на систематска правила доктрине или теорије. Доктрина *stare decisis* је свакако основа америчког правног система. Према тој доктрини из сваке судске одлуке извлачи се правно правило а скуп правних правила даље омогућује да се донесе одлука у конкретном случају. Аутор, међутим, указује да овај систем, иако је у суштини добар, има недостатак

који се састоји у томе што се правила механички примењују а често се не води рачуна о измењеним друштвеним факторима.

Пошто је циљ аутора ове збирке био да се концепције америчког правног система приближе не само странцу стручњаку него и обичном човеку, објављени чланци на популаран начин дају објашњење често врло сложених институција америчког правног система, који као и енглески, почива на *common law*-у. Ово се одразило и на ниво појединих чланака, тако да су у жељи да се што више приближе обичном човеку, аутори исувише упростили излагања о правним институцијама и тиме често одузимали научну вредност излагања. Међутим, и поред ове констатације књига даје пресек кроз многе гране америчког права и као таква представља допринос изучавања упоредног права. С друге стране, ова збирка може изванредно да послужи онима који на једном месту желе да добију што потпунију слику о америчком праву, а исто тако да послужи и као добра почетна информација свима који желе дубље да се баве изучавањем америчког права.

Др. Јелена Вилус

LES GRANDS ARRETS DE LA JURISPRUDENCE COMMERCIALE, Paris, 1962, Sirey, 520 pp.

Ово колективно дело млађих француских правника, у издању Библиотеке трговачког права а у редакцији проф. Уена (Ноиџ) пружа могућност да се упознамо са најзначајнијим одлукама француских судова из области трговачког права. Мада је трговачко право писано право, каже се у предговору, његово изучавање се не може одвојити од проучавања судске праксе, која не само да га примењује него врло често врши прилагођавања законских решења у додиру са нужностима економске еволуције и потребама праксе.

Књига представља збирку интересантних коментарисаних судских одлука, јер поред разматрања одлуке у питању често даје и став раније судске праксе.

Састављачи збирке нас обавештавају да су због обима књиге морали да жртвују извесне области трговачког права и да не прикажу судске одлуке које се на њих односе. То су оне области које интересују не само трговачко право већ истовремено и грађанско односно процесно право: индустријска и трговачка својина, трговачки судови, итд. С друге стране, није се желело да књига добије карактер историјске еволуције судске праксе по појединим питањима, већ су дате само оне одлуке које изражавају данашњи, важећи став судске праксе по појединим питањима, што свакако представља посебно значајну вредност ове књиге.

Књига је подељена на осам глава: I. Извори трговачког права; II. Трговачки акти и трговци; III. Трговачке књиге. Трговачка имовина (Fonds de commerce). Трговачко име. Трговачки закуп; IV. Трговачка друштва; V. Трговачки ефекти; VI. Банкарске и берзанске операције; VII. Трговачки уговори, и VIII. Стечај и судско поравнање.

Ова књига представља несумњиво допринос систематичком и продубљеном упознавању француског позитивног права у области регулисања трговине и трговачких односа. Трговачко право еволуира врло брзо, те је судска пракса морала да преузме улогу носиоца те еволуције, ма колико се законодавац иначе трудио да је такође прати честим променама и допунама трговачког законодавства.

Д. Митровић